

BARBARA SZUBERT

Uniwersytet Wrocławski

PETRA. OD NABATEJSKIEGO CENTRUM DO BIZANTYJSKICH PERYFERII

Petra znajdująca się obecnie na terenie Jordanii została odkryta dla nowożytnego świata przez szwajcarskiego geografa Johanna Ludwiga Burckhardta, który przybył do dawnej stolicy Nabatejczyków w roku 1812 podczas swojej podróży z Aleppo do Kairu¹. Od tego czasu badania nad historią Petry jak i Nabatejczyków nieustannie się rozwijają, a od roku 1929 na terenie starożytnego miasta prowadzone są badania archeologiczne². W ostatnich latach prace wykopaliskowe w Petrze prowadziło pięć ekspedycji archeologicznych, obecnie część z nich jest kontynuowana. Początki Nabatejczyków wciąż są zagadką dla badaczy. Powstało wiele hipotez dotyczących nabatejskiej kolebki. Pierwotnie koczowniczy tryb życia Nabatejczyków i związana z tym migracja utrudniają lokalizację obszaru, z którego około VI w. przed n. Chr. przybyli na teren Edomu. W IV w. przed n. Chr. tworzyli już w Edomie niezależną terytorialnie grupę etniczną³. Być może wówczas Petra pełniła funkcję centrum nabatejskiego terytorium.

Historię Petry poznajemy nie tylko dzięki źródłom archeologicznym i dość skąpom źródłom epigraficznym, ale również dzięki źródłom literackim, przede wszystkim źródłom greckim. Informacje o stolicy Nabatejczyków rozproszone po greckich dziełach od epoki hellenistycznej po bizantyjską będą punktem wyjścia do rozważań na temat przemiany Petry ze stolicy w podupadające miasto leżące na obrzeżach bizantyjskiego cesarstwa oraz wpływu, jaki funkcja tego miasta miała na jego mieszkańców.

Miejsce, które Nabatejczycy wybrali na centrum swojego królestwa, nie było oczywiście przypadkowe. Petra znajdowała się u zbiegu dwóch ważnych szlaków handlowych biegnących do portów nad Morzem Śródziemnym – jeden wiodący

---

¹ K. Sim, *Desert Traveller. The Life of Jean Louis Burckhardt*, London 2000, s. 142.

² W. Machowski, *Petra*, Wrocław 2007, s. 48.

³ Hipotezy na temat kolebki oraz chronologii Nabatejczyków: D.F. Graf, *Rome and the Arabian Frontier: from the Nabataeans to Saracens*, Aldershot 1997, s. 45–68.

z Zatoki Perskiej⁴, drugi natomiast z Arabii Południowej. Kontrola szlaków przebiegających przez terytorium Nabatejczyków przyczyniła się do znacznego wzbogacenia tego początkowo koczowniczego plemienia. Pośrednictwo w handlu było jedną z ich podstawowych form działalności. Przebieg szlaków handlowych przez Półwysep Arabski odtworzyć można na podstawie badań archeologicznych, badając przebieg dzisiejszych dróg, które często pokrywają się ze starożytnymi, a także dzięki informacjom zawartym w źródłach starożytnych. Diodor w *Bibliotece historycznej* wspomina o szlaku biegnącym z Arabii Południowej na północ przez królestwo Nabatejczyków (19,94,5):

εἰώθασι γὰρ αὐτῶν οὐκ ὀλίγοι κατάγειν ἐπὶ θάλασσαν λιβανωτῶν τε καὶ σμύρναν καὶ τὰ πολυτελέστατα τῶν ἀρωμάτων, διαδεχόμενοι παρὰ τῶν κομιζόντων ἐκ τῆς Εὐδαίμονος καλουμένης Ἀραβίας⁵.

Strabon w *Geografii* również opisuje szlak biorący swój początek w Arabii Południowej, jednak jest to trasa jedynie w jej północnym odcinku pokrywająca się z trasą, o której mowa u Diodora, biegnie bowiem najpierw drogą morską do nabatejskiego portu Leuke Kome nad Morzem Czerwonym, a następnie lądem przez Petrę do portu nad Morzem Śródziemnym (16,4,24):

ἐκ μὲν οὖν τῆς Λευκῆς κόμης εἰς Πέτραν, ἐντεῦθεν δ' εἰς Ῥινοκόλουρα τῆς πρὸς Αἰγύπτῳ Φοινίκης τὰ φορτία κομίζεται κἀντεῦθεν εἰς τοὺς ἄλλους⁶.

O odcinku tego szlaku, z Leuke Kome do Petry, wspomina także w I w. po n. Chr. autor *Periplusu Morza Czerwonego* (PME 19):

ὁ λέγεται Λευκὴ κόμη, δι' ἧς ἐστὶν εἰς Πέτραν πρὸς Μαλίχαν, βασιλέα Ναβαταίων, <ἀνάβασις>⁷.

Na wybór miejsca przeznaczonego na nabatejską stolicę miała również wpływ topografia terenu. Miasto bowiem było usytuowane w paśmie gór Asz-Szara, u podnóża Góry Aarona. Naturalna fortyfikacja otoczonej górami Petry sprawiła, że miejsce to było trudno dostępne, o czym przypomina grecka nazwa stolicy Nabatejczyków – Petra, czyli *skała*. Śmietanka uważa, że miejsce to pełniło początkowo rolę *refugium* dla nabatejskich koczowników, było ich punktem odniesienia na pustynnym terenie, schronieniem, które nieco później służyło również nabatejskim rozbójnikom⁸. Walory obronne tego miejsca dostrzeżone zostały również

⁴ Zob. Pliniusz, *Historia naturalna* 6,32,144.

⁵ Diodorus Siculus, *Library of History, Books 19.66–20*, wyd. R.M. Geer, t. X, London 1962.

⁶ N. Biffi, *Il Medio Oriente di Strabone. Libro XVI della Geografia*, Bari 2002.

⁷ L. Casson, *The Periplus Maris Erythraei: Text With Introduction, Translation, and Commentary*, Princeton 1989.

⁸ O funkcji Petry u jej początków: M. Śmietanka, *Petra – tworzenie się miasta*, [w:] *Miasto w starożytności*, red. L. Mrozewicz, K. Balbuza, Poznań 2004, s. 31–47.

przez autorów starożytnych (m.in. Strabona, Józefa Flawiusza, Pliniusza). Jednak to handel wonnościami przyczynił się prawdopodobnie do przekształcenia się Petry z *refugium* w miejsce związane z obsługą karawan nadciągających z południa półwyspu. Miejsce to równocześnie pełniło ważną funkcję w życiu religijnym Nabatejczyków. Zarówno sprawy handlowe jak i duchowe zaczęły coraz mocniej przyciągać nabatejskich koczowników, którzy powoli zaczęli osiedlać się na tym terenie.

Nazwa miasta pojawia się po raz pierwszy w II w. przed n. Chr. w dziele *O Morzu Czerwonym* Agatarchidesa z Knidos (tekst zachował się dzięki Diodorowi oraz Focjuszowi, fragmenty można odnaleźć również u Strabona⁹). Nie jest pewnym, kiedy Petra stała się nabatejską stolicą. W księdze drugiej *Biblioteki historycznej* Diodor opisuje Nabatejczyków jak również zamieszkiwane przez nich terytorium, wykorzystując w tym celu relację naocznego świadka – Hieronima z Karii pochodzącą z III w. przed n. Chr., a przedstawiającą wydarzenia z końca IV w. przed n. Chr. Relacja Hieronima jest najstarszą wzmianką o Nabatejczykach w literaturze greckiej. Pojawia się w niej opis najważniejszego wówczas dla Nabatejczyków miejsca (2,48,6):

ἔστι δ' ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ναβαταίων καὶ πέτρα καθ' ὑπερβολὴν ὄχυρά, μίαν ἀνάβασιν ἔχουσα, δι' ἧς κατ' ὀλίγους ἀναβαίνοντες ἀποτίθενται τὰς ἀποσκευὰς¹⁰.

Rodzi się pytanie, czy miejsce, o którym mowa w tymże fragmencie, można identyfikować z Petrą, czy też opis dotyczy innej miejscowości położonej na terenie podległym Nabatejczykom. Jeśli jednak przyjmiemy, że Hieronim opisywał właśnie Petrę, oznaczałoby to, że pełniła ona funkcję nabatejskiego centrum już w IV w. przed n. Chr.

W źródłach żydowskich spisanych w języku greckim pojawia się również biblijna nazwa Petry – Ῥεκέμης u Józefa Flawiusza, Ῥεκέμ u Euzebiusza oraz Ῥοκὸμ u Epifaniasza. Przywołanie biblijnej nazwy spowodowane jest silnymi związkami twórczości tychże autorów z tradycją biblijną. Józef Flawiusz w *Dawnych dziejach Izraela* zaznacza, że Petra z kolei to nazwa grecka (4,161,4–162,1):

πέμπτος δὲ Ῥέκεμος, οὗ πόλις ἐπώνυμος τὸ πᾶν ἀξίωμα τῆς Ἀράβων ἔχουσα γῆς καὶ μέχρι νῦν ὑπὸ παντὸς τοῦ Ἀραβίου τοῦ κτίσαντος βασιλέως τὸ ὄνομα Ῥεκέμησ καλεῖται, Πέτρα παρ' Ἑλλησι λεγομένη¹¹.

Epifaniasz w *Panarion* wspomina również o biblijnym założycielu Petry, Eza-wie (4,1,8):

⁹ Strabon powołuje się na Artemidora, który wykorzystał z kolei relację Agatarchidesa.

¹⁰ Diodorus Siculus, *Library of History, Books 2.35–4.58*, wyd. C.H. Oldfather, t. II, London 1935.

¹¹ Josephus, *Jewish Antiquities, Books 4–6*, wyd. H.St.J. Thackeray, R. Marcus, t. II, London 1930.

διορισθέντος δὲ τοῦ Ἡσαῦ ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν πρὸς τῇ μεσημβρίᾳ τῆς Χαναὰν κειμένην χώραν καὶ ἀνατολῇ οἰκιστῆς γίνεται τοῦ Σηεῖρ ὄρους καὶ πόλιν κτίζει [τὴν] Ἐδῶμ, τὴν Ῥοκόμ καὶ Πέτραν καλουμένην¹².

W *Onomastikonie* Euzebiusza Ῥοκόμ, nazwa miasta pojawiająca się u Epifaniasza, jest tymczasem imieniem władcy miasta Ῥεκέμ (144,7–8):

Ῥεκέμ. αὕτη ἐστὶν Πέτρα πόλις τῆς Ἀραβίας. ἦς ἐβασίλευσε Ῥοκόμ, ὃν ἀνεῖλον οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ¹³.

Petra była stolicą Nabatejczyków do czasów panowania Rabbela II (70–106 po n. Chr.). Największym rozkwitem zarówno miasto jak i całe królestwo cieszyły się w I w. przed n. Chr. i w 1 poł. I w. po n. Chr. W tym też okresie powstało największej greckich relacji dotyczących królestwa nabatejskiego. Pierwsza informacja w źródłach greckich o tym, że właśnie w Petrze mieściła się stolica królestwa Nabatejczyków, pojawia się w I w. po n. Chr. w *Geografii* Strabona (16,4,21):

μητρόπολις δὲ τῶν Ναβαταίων ἐστὶν ἡ Πέτρα καλουμένη.

Wiek później w *Dawnych dziejach Izraela* wspomina o tym również Józef Flawiusz (14,16,4):

ἦκεν ἄγων εἰς τὴν καλουμένην Πέτραν, ὅπου τὰ βασιλεία ἦν τῷ Ἀρέτᾳ¹⁴.

Te dwie wzmianki są pomocne przy ustaleniu przybliżonego czasu (na krótko przed I w. przed n. Chr.), w którym Petra stała się również centrum politycznym, siedzibą nabatejskich władców¹⁵.

Nabatejczycy cieszyli się niezależnością, o której mowa między innymi w relacji Hieronima z Kardii, do 62 r. przed n. Chr., kiedy to zmuszeni zostali przez rzymskiego prokonsula do uznania zwierzchności Rzymu. Zachowali jednak pewną niezależność. Okoliczności tego wydarzenia relacjonuje Józef Flawiusz w *Dawnych dziejach Izraela* (14,80,1–81,6):

Σκαῦρου δ' ἐπὶ Πέτραν (...) πεμφθεὶς δὲ πρὸς Ἀρέταν πρεσβευτῆς ὑπὸ Σκαῦρου διὰ τὴν ὑπάρχουσαν ξενίαν πείθει αὐτὸν ἀργύριον ὑπὲρ τοῦ μὴ δηωθῆναι τὴν χώραν δοῦναι, καὶ αὐτὸς ἐγγυητῆς τριακοσίων ταλάντων γίνεται. καὶ ἐπὶ τούτοις ἔλυσε τὸν πόλεμον Σκαῦρος οὐχ ἦττον αὐτὸς ἢ συνέβαινεν Ἀρέταν ἐπιθυμῆν τοῦτο γενέσθαι βουλόμενος.

¹² Epiphanius, *Panarion (Adversus haereses)*, wyd. K. Holl, t. I, Leipzig 1915.

¹³ Eusebius, *Das Onomastikon der biblischen Ortsnamen*, wyd. E. Klosterman, Leipzig 1904.

¹⁴ Josephus, *Jewish Antiquities, Books 14–15*, wyd. R. Marcus, A. Wikgren, t. VI, London 1943.

¹⁵ Śmietanka przypuszcza, że Petra stała się stolicą królestwa nabatejskiego między 170/160 a 129 r. przed n. Chr.: M. Śmietanka, *op. cit.*, s. 42.

Przejaw tej formalnej zależności Nabatejczyków od Rzymu można dostrzec czytając nieco dalej w relacji Józefa Flawiusza (16,295; 16,355), że August nie był zadowolony i nie chciał uznać przejścia nabatejskiego tronu przez Aretasa IV, które odbyło się bez jego zgody. Informacje przekazane przez Józefa Flawiusza pochodzą najprawdopodobniej od Mikołaja z Damaszk, który udał się do Augusta w sprawie konfliktu pomiędzy Żydami a nabatejskim ministrem Syllajosem.

Przełomowym momentem w historii Nabatejczyków i Petry było odkrycie prawidłowości wiatrów monsunowych w drodze do Indii, dokonane przez Eudoksosa z Kyzikos w latach 117–109 przed n. Chr. Na Morzu Czerwonym zaczęły pojawiać się coraz częściej greckie i rzymskie statki kupieckie. Miasta w głębi Półwyspu Arabskiego, leżące na szlaku karawanowym, powoli zaczęły tracić swoje znaczenie na rzecz portów rozlokowanych wzdłuż wybrzeży. Monopol mieszkańców Półwyspu Arabskiego na handel towarami z Indii został przełamany. Nabatejczycy zostali zmuszeni do szukania nowych sposobów bogacenia się. Zaczęło rozwijać się rolnictwo, kwitło również piractwo na północnych wodach Morza Czerwonego, któremu to zajęciu oddawali się Nabatejczycy także w wiekach wcześniejszych. Pierwsza wzmianka o nabatejskich piratach pojawia się w II w. przed n. Chr., u Agatarchidesa z Knidos, który korzystał przede wszystkim ze źródeł odnoszących się do III w. przed n. Chr. (relacja zachowana u Diodora w *Bibliotece historycznej*, 3,43,5,1–8):

οἱ τὸ μὲν παλαιὸν ἐξήγον δικαιοσύνη χρώμενοι καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν θρεμμάτων τροφαῖς ἀρκούμενοι, ὕστερον δὲ τῶν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας βασιλέων πλωτῶν τοῖς ἐμπόροις ποιησάντων τὸν πόρον τοῖς τε ναυαγοῦσιν ἐπετίθεντο καὶ ληστρικά σκάφη κατασκευάζοντες ἐλήστευον τοὺς πλέοντας, μιμούμενοι τὰς ἀγριότητας καὶ παρανομίας τῶν ἐν τῷ Πόντῳ Ταύρων¹⁶.

Zarówno o piractwie jak i o nowym szlaku z Indii, omijającym Półwysep Arabski, wspomina także Strabon (16,4,24):

νυνὶ δὲ τὸ πλέον εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν τῷ Νεῖλῳ· κατάγεται δ' ἐκ τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Ἰνδικῆς εἰς Μυδὸς ὄρμον· εἴθ' ὑπέρθεις εἰς Κοπτὸν τῆς Θηβαίδος καμηλοῖς ἐν διώρυγι τοῦ Νεῖλου κειμένην· εἴτ' εἰς Ἀλεξανδρείαν.

Zmiany te przyczyniły się również do przesunięcia się przebiegu szlaków. W I w. przed n. Chr. i I po n. Chr. coraz większego znaczenia nabierają szlaki biegnące na północ od Petry, przez co ta traci na znaczeniu, a król Rabbel II po 70 r. po n. Chr. decyduje się na przeniesienie stolicy do Bosry, która znajduje się bliżej nie tylko tychże szlaków, ale również niedaleko ośrodków greckiej i rzymskiej cywilizacji¹⁷. Niestety greckie źródła milczą na ten temat. W 106 r. po śmierci

¹⁶ Diodorus Siculus, *Library of History*, Books 2.35–4.58...

¹⁷ G.W. Bowersock, *Roman Arabia*, London 1994, s. 73.

Rabbela II, królestwo Nabatejczyków zostaje przekształcone z rozkazu Trajana w rzymską prowincję Arabię, jednak to nie Petra staje się stolicą nowej prowincji, a Bosra. Petra nie zostaje nawet wymieniona przez Ammiana Marcelina przy okazji, tym razem łacińskiej, wzmianki o utworzeniu nowej prowincji (14,8,13). Konsekwencją zmiany przebiegu szlaków handlowych było również jednoczesne przesunięcie się centrum królestwa. Oznaczałoby to, iż znaczenie Petry było zależne przede wszystkim od korzyści płynących z handlu.

Za czasów rzymskich Petra traci na swym znaczeniu, a wzmianki o dawnej stolicy Nabatejczyków pojawiają się wraz z kolejnym przełomowym momentem w historii Śródziemnomorza – ze wzrostem znaczenia chrześcijaństwa. Wraz z rozpowszechnianiem się chrześcijaństwa, w Petrze zaczęto wznosić kościoły, o czym dowiadujemy się od żyjącego w owym czasie Euzebiusza, który pisze w *Komentarzu do Izajasza* (2,23,41–44):

τούτων δὲ τῶν λόγων τὴν ἀλήθειαν ἢ διὰ τῶν πραγμάτων ἔκβασις ἐπιστώσατο ἐκκλησιῶν Χριστοῦ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Πετραίων πόλεως, κατὰ τε τὴν χώραν αὐτῆς καὶ ἐν ταῖς ἐρήμοις τῶν Σαρακηνῶν καθ' ἡμᾶς αὐτοῦς ἰδρυμένων¹⁸.

Sama Petra zaś staje się siedzibą biskupa. O rozwoju chrześcijaństwa pośród mieszkańców miasta mogą również świadczyć pojawiające się w źródłach literackich imiona kilku duchownych z Petry, między innymi u Epifaniasza (IV w.) w *Panarion* (73,26,8): Γερμανὸς ἐπίσκοπος Πέτρων¹⁹. Mieszkańcy Petry byli jednak mocno przywiązani do swych rodzimych bóstw i wprowadzenie nowej religii spotkało się z silnym oporem z ich strony, o czym informuje nas Hermiasz Sozomen w *Historii Kościoła* (7,15,11):

Εἰσέτι δὲ κατὰ πόλεις τινὰς προθύμως ὑπερεμάχοντο τῶν ναῶν οἱ Ἑλληνισταί, παρὰ μὲν Ἀραβίοις Πετραῖοι καὶ Ἀρεοπολίται, παρὰ δὲ Παλαιστίνιοις Ραφεῶται καὶ Γαζαῖοι (...)²⁰

Od początku V w. Petra przynależy do nowo utworzonej bizantyjskiej prowincji *Palaestina Tertia*²¹, o czym wiek później wspomina Stefan z Bizancjum w *Ethnica* (519,17): Πέτρα, πόλις νῦν τῆς τρίτης Παλαιστίνης²². Ten stan utrzymuje się aż do momentu zajęcia tych terenów przez zwolenników Muhammada.

Przemiana Petry ze stolicy poprzez miasto leżące w rzymskiej prowincji po mało już znaczący ośrodek na obrzeżach Bizancjum miała również wpływ na

¹⁸ Eusebius, *Der Jesajakommentar*, wyd. J. Ziegler, Berlin 1975.

¹⁹ Epiphanius, *Panarion (Adversus haereses)*, wyd. K. Holl, t.III, Leipzig 1933.

²⁰ Sozomenus, *Historia ecclesiastica*, wyd. J. Bidez, G.C. Hansen, Berlin 1960.

²¹ O bizantyjskiej Petrze: Z.T. Fiema, *Late-antique Petra and its hinterland: recent research and new interpretations*, [w:] *The Roman and Byzantine Near East*, red. J.H. Humphrey, Portsmouth 2002, s. 191–252.

²² Stephan von Byzanz, *Ethnika*, wyd. A. Meineke, Berlin 1849.

mieszkańców oraz na sam obraz miasta. Z każdym wiekiem Petra traciła na znaczeniu. Zwierzchność Rzymu, a następnie Bizancjum przyczyniła się do intensyfikacji procesu przenikania się kultur oraz religii. Najobszerniejszy opis samego miasta znajdziemy w *Geografii* Strabona, który opiera się przede wszystkim na relacji Atenodora z Tarsu, filozofa i swojego przyjaciela, który przebywał przez pewien czas w Petrze. Dysponujemy zatem obrazem miasta z I w. przed n. Chr. (16,4,21):

κύκλω δὲ πέτρα φρουρουμένου τὰ μὲν ἐκτὸς ἀποκρήμνου καὶ ἀποτόμου, τὰ δ' ἐντὸς πηγὰς ἀφθόνους ἔχοντος εἰς τε ὕδρειαν καὶ κηπειαν (...) βασιλεύεται μὲν οὖν ὑπὸ τινος αἰεὶ τῶν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους, ἔχει δ' ὁ βασιλεὺς ἐπίτροπον τῶν ἐταίρων τινά, καλούμενον ἀδελφόν· σφόδρα δ' εὐνομεῖται· γενόμενος γοῦν παρὰ τοῖς Πετραίοις Ἀθηνόδωρος, ἀνὴρ φιλόσοφος καὶ ἡμῖν ἐταῖρος, διηγείτο θαυμάζων· εὐρεῖν γὰρ ἐπιδημοῦντας ἔφη πολλοὺς μὲν Ῥωμαίων πολλοὺς δὲ καὶ τῶν ἄλλων ξένων.

Petra była wówczas stolicą, nie dziwi więc fakt gromadzenia się w niej ludzi z różnych stron świata, przedstawicieli różnych kultur i religii. Z pewnością większość przybyszy łączyły z Petrą sprawy handlowe. Kontakty Nabatejczyków z innymi kulturami miały oczywiście pewien wpływ na nich samych, na sztukę czy też religię. Początkowo największy wpływ miała kultura hellenistyczna. Zaczęto utożsamiać bogów nabatejskich z greckimi (Hezychiusz w *Leksykonie* δ 2277: Δουσάρην· τὸν Διόνυσον. Ναβαταῖοι, ὡς φησι Ἰσίδωρος²³), porównania te funkcjonowały nie tylko pośród Greków, ale również u samych Nabatejczyków. O wpływie tym świadczy także wzmianka autora *Księgi Suda* o sofistach pochodzących z Petry:

(γ 132) Γενέθλιος, Γενεθλίου, Παλαιστίνος, ἐκ Πετρῶν, σοφιστής, μαθητῆς Μινουκιανοῦ καὶ Ἀγαπητοῦ...

(κ 231): Καλλίνικος, Γαῖου, ὁ καὶ Σουητώριος ἐπικληθεὶς, σοφιστής· Σύρος, ὡς δέ τινες Ἀράβιος, τὸ δὲ ἀληθὲς Πετραῖος...²⁴

W V–VI w. Petra stała się miastem wygnańców, szczególnie za panowania Anastazjusza (491–518) i Justyna I (518–527). Położona z dala od bizantyjskiej stolicy, na obrzeżach cesarstwa, była miejscem, do którego zsyłano osoby cesarzom niewygodne. Wspomina o tym między innymi Palladiusz (IV–V w.) w *Dialogu o życiu św. Jana* (20,90–93):

Προβιγκάλιός τις στρατιώτης τῶν περὶ τὸν βασιλέα σχολῶν, διαβληθεὶς ὡς φιλητῆς Ἰωάννου, μετὰ πληγὰς πολυτρόπους καὶ ξεσμὸν ἀφειδῆ ἐξωρίσθη εἰς Πέτρας²⁵

²³ *Hesychii Alexandrini lexicon*, wyd. K. Latte, t.I, Copenhagen 1953.

²⁴ *Suidae lexicon*, wyd. A. Adler, t. I–IV, Leipzig 1928–1935.

²⁵ Palladius, *Dialogue sur la vie de Jean Chrysostome*, wyd. A.-M. Malingrey, t. I, Paris 1988.

oraz Jan Malalas (V–VI w.) w *Kronice powszechnej* (395,17–19):

καὶ λαβὼν αὐτὸ ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος λέγει αὐτῷ, Ἐμὲ οὐ κομβώσεις, καὶ ἐξώρισεν αὐτὸν εἰς Πέτρας, κάκει τελευτᾷ.
(400,6–7): Φλαβιανὸς ὡς Νεστοριανὸς ἐξωρίσθη εἰς Πέτρας, πόλιν οὕτω καλουμένην, οὖσαν τῆς τρίτης Παλαιστίνης²⁶.

Świadczy to o utracie znaczenia Petry, a także pozwala nam stwierdzić, jak dalece mieszkańcy epoki hellenistycznej i rzymskiej różnili się od mieszkańców w V–VI w. Atenodor w I w. przed n. Chr. napotkał rdzennych mieszkańców jak i cudzoziemców przybyłych przede wszystkim w sprawach handlowych, natomiast w V–VI w. w związku z krzewieniem chrześcijaństwa przybywają do Petry duchowni, a ze stolicy Bizancjum wygnańcy (niekoniecznie złoczyńcy), mało kto natomiast w owym czasie udawał się do miasta w celach handlowych.

Tych kilka rozsianych i na pozór niezwiązanych ściśle ze sobą wzmianek w źródłach greckich oraz żydowskich pozwala nam uchwycić i zrozumieć, w pewnej mierze, proces peryferyzacji Petry. Proces, którego przyczyn ani skutków nie jesteśmy w stanie w pełni odtworzyć jedynie na podstawie źródeł archeologicznych. Dzięki greckiemu świadectwu wiemy, że Petra przemieniała się powoli z miasta Nabatejczyków, niedostępnego dla obcych, w miasto wielokulturowe, w którym handel łączył różne narody, stając się ostatecznie miejscem pozbawionym większego znaczenia, zapomnianym miastem na granicy Bizancjum, a przez to idealnym dla pozbycia się ludzi niechcianych w stolicy cesarstwa.

*Uniwersytet Wrocławski
Instytut Studiów Klasycznych, Śródziemnomorskich i Orientalnych
ul. Szewska 49, 50-139 Wrocław*

PETRA. FROM A NABATAEAN CENTRE TO A BYZANTINE PERIPHERY

Abstract

The reviewed article is devoted to the history of the city of Petra from the first century BC, when it was the capital city of the Nabataean people, up until the sixth century, when it found itself on the borderlands of the Byzantine empire.

Keywords: Petra, Nabataeans, ancient pre-islamic Arabia, Roman empire, Byzantine empire

²⁶ Ioannes Malalas, *Chronographia*, wyd. L. Dindorf, Bonn 1831.